

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

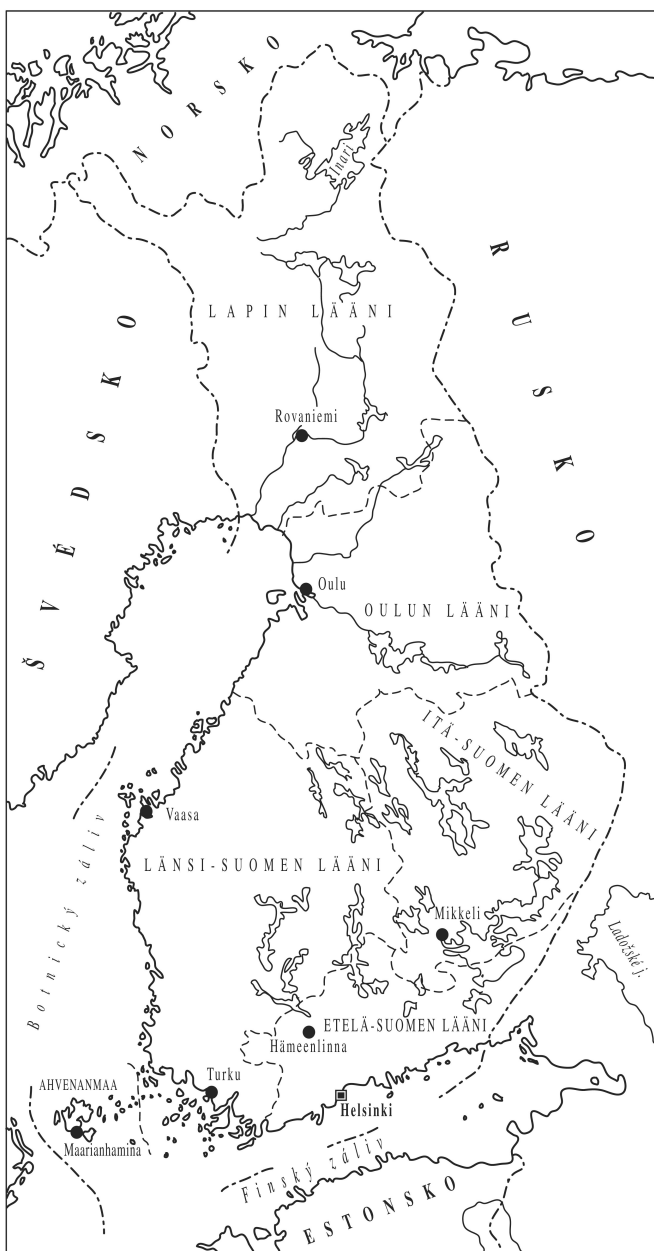
FINSKO

*Markéta
Hejkalová*

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Finsko

MARKÉTA HEJKALOVÁ

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2003

Za odborné posouzení rukopisu, zejména kapitoly o česko-finských vztazích, autorka děkuje emeritnímu profesorovi Masarykovy univerzity Richardu Pražákovi. Informačnímu centru finské literatury v Helsinkách patří poděkování za stipendium na cestu do Finska.

Autorka a nakladatelství Libri děkují za podporu Velvyslanectví Finské republiky, které zakoupilo část nákladu a jako dar ho věnovalo síti veřejných knihoven v České republice.

© Markéta Hejkalová, 2003

© Libri, 2003

ISBN 80-7277-207-4

Obsah

Několik mýtů o Finsku	7
Finsko před příchodem křesťanství	10
Ugrofinské jazyky a národy	11
Finsko v prvním tisíciletí po Kristu	14
Kalevala	15
Pod švédskou vládou	19
Doba křížových výprav – Východ nebo Západ?	19
Smlouva z Pähkinäsaari	21
Finsko ve 14. století – chaos i stabilita	22
Kalmarská unie	24
Nespokojenost s unií a nebezpečí z východu	26
Rozpad Kalmarské unie	28
Reformace	30
Vznik dynastie Vasovců	32
Dlouhý hněv	35
Třicetiletá válka	37
Hakapelité	39
Finské reformy	39
Úpadek velmoci – severní válka a velký hněv	41
Předzvěst svobody	44
Doba spiklenců	47
Konec švédské vlády	49
Autonomní velkoknížectví	52
Radostné začátky	52
„Finská zed“ proti svobodě	55
Národní obrození	56
Milovaný car Alexandr II.	59
Rusifikace	60
Národní romantika: kultura na přelomu 19. a 20. století	63
První světová válka	64
Dosažení samostatnosti	66
Samostatné Finsko	68
Občanská válka	68
Nový stát v nové Evropě	69
Dvacátá léta	71
Hnutí z Lapua	72

Více světla: kultura ve 20. a 30. letech 20. století	73
V předvečer války	75
Zimní válka	77
Pokračovací válka	78
Laponská válka	81
Sovětská vojenská základna na Porkkale	81
Spojenecká kontrolní komise	82
Reparace	83
Karélie	83
Paasikiviho linie	84
Nebezpečí československé cesty	86
Urho Kaleva Kekkonen a politika finlandizace	88
Proměny šedesátých let	91
Konec Kekkonenovy éry	93
Svátky konzumu	94
Krize	96
Konečně v Evropě	96
Design moderního světa – kultura v 2. polovině 20. století	99
Česko-finské vztahy	103
Doporučená literatura	112
Odborná literatura	112
Beletrie	112
Encyklopedické heslo	114
Přehled hlav státu	121
Švédští králové a panovníci (do roku 1809)	121
Období Kalmarské unie	121
Dynastie Vasovců	122
Falcká dynastie	122
Hesenská dynastie	123
Holštýnsko-gottorpská dynastie	123
Ruští carové	123
Samostatné Finsko	123
Prezidenti republiky	123
Rady a doporučení pro turisty	125
Zastupitelské úřady	128
Důležitá telefonní čísla	129
Zajímavé webové stránky	129
Jazyková první pomoc	131

Několik mýtů o Finsku

Finsko je pro většinu Čechů zemí značně vzdálenou, a tak není divu, že je v našich očích opředeno řadou mýtů, které jsou zčásti pravdivé, ale z velké části nepravdivé. Pokusme se některé z nich uvést na pravou míru, abychom tak Finsko a jeho historii lépe pochopili. (Podrobné a přesné údaje o Finsku ovšem najdete v kapitole Encyklopedické heslo).

Jedním z nepravdivých tvrzení je konstatování, že Finsko je malá zemička na severu Evropy.

Finsko se opravdu nachází na severu evropského kontinentu, ale rozlohou je to pátý největší stát v Evropě (338 145 km²). Finsko je více než čtyřikrát větší než Česká republika a dokonce o něco málo větší než Polsko nebo Itálie. Obyvatel má Finsko opravdu málo, 5,181 milionů, a proto je zejména severní část země velmi řídko osídlena. Někdy se Finsku poeticky přezdívá země tisíce jezer – ve skutečnosti jich je téměř 190 000. Z toho zřejmě pramení i druhý částečně nepravdivý mýtus, že Finové milují přírodu, jsou samotářští a skoro vůbec nemluví, tak trochu jako medvědi.

Finové skutečně mají přírodu rádi. Přesnější by však bylo tvrzení, že se s ní naučili žít. Drsné severské podnebí, především dlouhé, studené a tmavé zimy dodnes přes všechny možnosti špičkových technologií ovlivňují život lidí mnohem víc než u nás ve střední Evropě.

Medvěd je nejen posvátné zvíře finské mytologie, ale i dnes ho můžete ve Finsku potkat, byť vzácně, a pokud byste měli opravdu mimořádnou smůlu, mohl by vás medvěd i roztrhat. Jednou za několik let se to stává. Finové jsou možná opravdu uzavřenější než lidé ze střední či jižní Evropy, víc si chrání své soukromí. Říká se, že nemluvní jsou lidé ze západního Finska, naopak Finové z východní části země jsou vesměs živí a hovoří. S jazykem souvisí i třetí mýtus.

Podle něho není divu, že Finové málo mluví, vždyť finština je strašně těžký jazyk a nedá se vůbec naučit. Finština není těžká, je jen úplně jiná než všechny nám známé a blízké jazyky. Finština patří k ugrofinským jazykům, jejím nejbližším příbuzným

v Evropě je estonština, která je jí velmi podobná. Druhým evropským příbuzným je maďarština, která je však finštině velmi vzdálená. Fin a Maďar se spolu nedomluví – pokud ovšem nemluví anglicky. Další ugrofinské národy žijí především v evropské části severního Ruska. S Ruskem souvisí i mýtus, podle kterého bylo Finsko téměř socialistickým státem a všechno se tam dříve řídilo podle Sovětského svazu.

Ani tento mýtus, který je dosti rozšířený, není pravdivý. Finsko se po 2. světové válce ocitlo v táboře poražených, a aby si uchovalo samostatnost, muselo v zahraniční politice brát ohled na zájmy svého velkého souseda, Sovětského svazu. Prezident Kekkonen tomu říkal finské zájmy či reálná politika. Západní politologové tento postoj s despektem nazývali finlandizací. Finsko se na velkého souseda však ohlíží dodnes. O vstup do NATO neusiluje také proto, aby neprovokovalo Rusko, s nímž má přes tisíc kilometrů dlouhou hranici. Finsko bylo vždycky kapitalistickým státem s tržním hospodářstvím, i když zejména v osmdesátých letech 20. století to byl stát velmi sociální. Další novější mýtus je přesně opačný a tvrdí, že Finsko je náš velký vzor, neboť je to prosperující západní země, dlouholetý a úspěšný člen Evropské unie.

Finsko je prosperující země a klidně si je můžeme brát za vzor. Finsko se ale nalézá mnohem východněji než Česká republika, platí tam východoevropský čas. Poloha mezi Východem a Západem, Ruskem a Švédskem, pravoslavím a katolicismem (později luteránstvím) měla a má na finskou historii a kulturu velký vliv.

V Evropské unii je Finsko úspěšné a spokojené, nicméně jejím členem je teprve od roku 1995. S Evropskou unií souvisí šestý mýtus, sám o sobě rozporuplný, neboť říká, že ve Finsku se pije strašně moc alkoholu, a přitom je tam prohibice.

Problém souvisí s Evropskou unií tak, že díky ní pomalu přestává existovat. Ve Finsku se dřív skutečně hodně pilo, hlavně tvrdý alkohol, a na rozdíl od nás lidé pili spíš „na žal než na radost“. Finové pili často o samotě, a pod vlivem alkoholu pak páchali násilné činy.

Ve Finsku byla před druhou světovou válkou úplná prohibice, pak se alkohol prodával jen ve státně monopolních obchodech ALKO a v restauracích se speciální licencí. To trvá v pod-

statě dodnes, ale obchodů a restaurací s alkoholem je už mnohem více a i výběr nabízených lihovin je mnohem pestřejší. Evropská unie naléhá na úplnou liberalizaci obchodu s alkoholem.

A tak bychom mohli pokračovat dál a dál s vyvracením „zaručených“ zpráv, že v severním Finsku žijí Eskymáci (žijí tam Laponci), že největší světový výrobce mobilních telefonů Nokia je z Japonska (je z Finska), že se Finové neobejdou bez sauny (to je ovšem pravda) atd. Proto už jen poslední, sedmý mýtus na závěr. Podle něho nemá Finsko žádnou historii. Zajímavá je příroda a moderní architektura, zato památky tam nejsou žádné.

Památek je ve Finsku skutečně mnohem méně než u nás, a zejména městské osídlení a městská kultura je tam mladší než ve střední Evropě. Finsko ovšem historii má, historii zajímavou a mnohdy poučnou. O tom všem se vás pokusí přesvědčit tato kniha.

Finsko před příchodem křesťanství

Ledovec, který v dávných dobách pokrýval celé území dnešního Finska, začal asi před 10 000 lety tát, z moře vystupovala země a na ní žili lidé, první obyvatelé Finska. Soudě podle archeologických nálezů – kamenných předmětů a hliněných nádob – byli tito první obyvatelé lovci a přišli z východu, ze severovýchodního Ruska, ale nebyli ugrofinského původu. Lidé tehdy žili především na pobřeží Baltského moře.

Kolem roku 5 000 př. Kr. zde došlo k výraznému oteplení a lidé postupně osídlovali celé území dnešního Finska. Hlavním zdrojem obživy byl stále ještě lov, nikoli zemědělství. Dochované velké hliněné nádoby však svědčí o tom, že tito lidé dokázali potravu zpracovávat a uchovávat. Podle typického zdobení nádob – otisk předmětu podobného hřebeni – se toto období doby kamenné nazývá kulturou hřebenové keramiky, která byla rozšířena rovněž v severním Rusku, baltských zemích a Polsku. Ve Finsku tato kultura přetrvávala až do třetího tisíciletí př. Kr. Mezi lety 2 500–2 000 př. Kr. se ve Finsku objevila již technicky mnohem vyspělejší kultura se šňůrovou keramikou, která byla rozšířená i ve střední Evropě a do Finska ji zřejmě přinesli příslušníci baltských národů. Ač jinde v Evropě se lidé šňůrové keramiky věnovali zemědělství, ve Finsku se doklady o zemědělské činnosti zatím nenalezly. Většinu dochovaných kamenných předmětů tvoří zbraně.

Na konci doby kamenné a počátku doby bronzové (cca 1 500 př. Kr.) spolu s rozvojem mořeplaveckých dovedností se Baltské moře stává důležitou obchodní cestou a do Finska přicházejí kupci a po nich první osadníci ze západu, ze Švédska. Usazují se na západním pobřeží, živí se lovem, rybařením a ve významné míře také lovem tuleňů, ale věnují se už i zemědělství a chovu dobytka. Památkou na tyto obyvatele jsou mohyly z hromad kamení, navršené nad spálenými těly nebožtíků, neboť v době bronzové se v Evropě rozšířil zvyk pohřbívání žehem. Kamenné mohyly, které měly průměr 3 až 20 metrů, je možné na některých místech vidět dodnes a lidově se jim říká ďáblová kamna nebo ďablovy pece (*hiidenkiuas*). V této době

se poprvé projevil rozdíl mezi západním a východním Finskem.

Ugrofinské jazyky a národy

Názory na to, kdy do Finska přišli „Ugrofinové“ se liší, ale považuje se za prokázané, že na počátku našeho letopočtu v době železné už ve Finsku žili. Rozcházejí se i názory na to, odkud Finové vlastně přišli, kde se nachází ona bájná pravlast, odkud se ugrofinské národy vydaly na západ. Dnes se za ono místo obecně považuje oblast velké zátoky mezi Volhou a Uralem.

Ugrofinské jazyky jsou součástí velké skupiny uralských jazyků, jimiž mluví národy žijící na území dnešního Ruska. Uralský prajazyk se zhruba kolem roku 4 000 př. Kr. rozdělil na samojedskou a ugrofinskou větev. Samojedské národy žijí na Sibiři při pobřeží Severního ledového oceánu – jsou to Juraci, Jenisejští Samojedi, Tavgijci, Selkupové, k zaniklým samojedským jazykům patří kamasínština, karagština, kojbalština aj.

Z ugrofinského prajazyka se kolem roku 3 000 př. Kr. oddělil ugorský prajazyk a z něj se pak vytvořily jednotlivé jazyky – maďarština a méně známé jazyky chantyjšťina (dle starší terminologie ostáťtina) a mansijština (vogulština), jimiž se mluví v Chanty-mansijském národnostním okruhu v povodí řek Ob a Irtyš na východ od Uralu.

Zároveň s ugorskými jazyky se oddělil i tzv. permskofinský prajazyk a z něj pak vznikly jazyky udmurtština (voťáťtina) a komi-zyrjanština. Komi-zyrjané žijí v Rusku v republice Komi s hlavním městem Syktyvkarem. Udmurti žijí na Urale v Udmurtské republice, jejímž hlavním městem je Iževsk.

Kolem roku 2 000 př. Kr. se oddělil tzv. volžsko-finský prajazyk a z něj posléze vznikly marijština (dříve nazývaná čere-mišťina) a mordvinština. Mordvinci žijí ve středním Povolží a hlavním městem Mordvinské republiky je Saransk. Marijci žijí rovněž v Povolží, jejich hlavním městem je Joškar-Ola. Pro zajímavost uvedme, že Marijci jsou posledním pohanským národem v Evropě – dosud uctívají vícero lesních bohů. Ostatní ugrofinské národy v Rusku jsou vesměs pravoslavné.

Konečně se dostáváme k roku 1 500 př. Kr., kdy se z prajazyka oddělila tzv. raná prafinština a z ní kolem roku 1 000 př. Kr.

pralaponština (a později jednotlivé laponské jazyky a dialekty) a tzv. pozdní prafinština. Kolem počátku našeho letopočtu z této pozdní prafinštiny vznikly baltofinské jazyky – finština, karelština, vepština, votština, estonština a livonština.

Karelové žijí v Karélii, oblasti ležící na východ od finsko-ruské hranice a menší skupina žije také v několika vesnicích v okolí města Tver. Karelů je asi 60 000, ale karelština existuje dnes jen v mluvené podobě, ve 30. letech 20. století byly v tehdejším Sovětském svazu pokusy vytvořit spisovnou karelštinu, ale neujaly se, a od 40. let až do rozpadu SSSR byla karelština naopak zakazována.

Vepštinou hovoří 5–12 000 lidí na jižní straně Oněžského jezera.

Votštinou dnes mluví jen několik lidí na jihovýchodní straně Finského zálivu v oblasti Ingrie (finsky Inkeri) na sever od Petrohradu, osídlené jinak finsky mluvícím obyvatelstvem.

Livonsky hovořili původní ugrofinští obyvatelé Livonska (to je historický název pro území dnešního Lotyšska a Estonska), ti však vesměs splynuli s Lotyši. V roce 1989 mluvilo livonsky 226 lidí v oblasti Kuronska v západním Lotyšsku.

Estonci jsou po Finech a Maďarech třetím nejznámějším ugrofinským národem. Estonců je asi 1 milion, žijí v Estonské republice, která je – po letech sovětské okupace – znovu samostatná od roku 1991 a jejímž hlavním městem je Tallinn.

Vývoj jazyka je zajímavé sledovat mimo jiné i proto, že se z něj můžeme dovědět mnoho o životě a cestách národa, který jím mluví. Ve finštině existuje mnoho slov germánského původu, která se týkají zemědělství, obrábění kovů a také „státní správy“ a vlády (*pelto* pole, *kulta* zlato, *kuningas* král). Slovanského původu je zase řada slov náboženských (*risti* kříž, *raamattu* bible, z ruského *grámota*, *pappi* kněz, *pakana* pohan), což svědčí o tom, že první zprávy o křesťanství přišly z východu. V laponštině naopak tato přejatá slova chybějí. To je důkazem, že laponština se jednak oddělila z prajazyka dříve než baltofinské jazyky a jednak se i později vyvíjela poměrně izolovaně.

Ve Finsku se zdůrazňuje, že ugrofinská příbuznost je čistě jazyková, nikoliv pokrevní či rasová. Finové, jako by chtěli popírat svůj „východní“ nebo dokonce (podle některých názorů)

neevropský původ, hledají svůj původ a příbuzné národy jinde. Již v 17. století hledal badatel Olaus (Olof) Rudbeck (1630–1702) původ Finů v bájně Atlantidě. Jeho syn Olof Rudbeck (1660 až 1740) odvozoval společný původ Finů, Laponců a Estonců od deseti kmenů izraelských a dokazoval příbuznost ugrofinských jazyků s hebrejštinou. Podle jiných teorií byla finština příbuzná s mezopotámskou sumerštinou. Dlouho se také uvažovalo o příbuznosti Finů s Basky. I dnes se ve Finsku zdůrazňuje, že podle genetických měření a výzkumů je jen 25 % finských genů východního původu, zbylé tři čtvrtiny pocházejí ze západu a jihu, a spekuluje se mj. o společném původu Finů a Keltů.

Pro nás je zajímavé, že jedním z prvních, kdo si příbuzenství ugrofinských národů povšiml, byl český „učitel národů“ Jan Amos Komenský (1592–1670), který se s finštinou a laponštinou seznámil na dvoře švédské královny Kristiny. V díle *Novissima linguarum methodus* (Nejnovější metoda jazyků, 1648) poukázal také na příbuzenství finštiny s maďarštinou.

V každém případě je ugrofinská příbuznost jiná, než je tomu u slovanských nebo germánských národů. Snad i proto, že ugrofinské národy jsou od sebe vzdáleny a jejich jazyky si nikdy nebyly tak podobné jako třeba slovanské, nikdy nebyla příliš rozšířená ani myšlenka „ugrofinské vzájemnosti“.

V 19. století se o ostatní ugrofinské národy zajímali zejména finští jazykovědci – to souviselo s národním obrozením, s hledáním kořenů. V té době Finové rádi připomínali svou příbuznost s Maďary, starým evropským kulturním národem. Zájem Finů o Maďarsko a Estonsko vyvrcholil ve dvacátých a třicátých letech 20. století, kdy mladý samostatný stát hledal své spojení a místo v Evropě a Maďarsko i Estonsko byly v podobné situaci. Po druhé světové válce se Maďarsko ocitlo v sovětském bloku a Estonsko a všechny ostatní ugrofinské národy přímo v Sovětském svazu a Finsko, ač také bylo pod sovětským vlivem, rádo zdůrazňovalo svou příslušnost k západní Evropě.

Zájem o ugrofinské národy se pak znovu oživil po rozpadu SSSR v první polovině 90. let, ale později se už Finsko jako člen Evropské unie orientuje výrazně evropsky, a dojatý projev tehdejšího premiéra Paavo Lipponena o ugrofinské dimenzi EU (v souvislosti s chystaným přijetím Maďarska a Estonska) na konci 90. let 20. století zůstává ojedinělou výjimkou.

Finsko v prvním tisíciletí po Kristu

V prvních stoletích našeho letopočtu vzrostl význam obchodu jak se západními, tak s východními sousedy. Dovážely se zbraně, šperky, a naopak z Finska se vyvážely kožešiny, neboť patřily v té době k nejcennějším artiklům. Vzniklo stálé vesnické osídlení (jak lze usuzovat z pohřebišť, už ne jednotlivých mohyl, ale stálejších ohrazených míst), rozvíjelo se zemědělství a také řemeslná výroba – finští kováři vyráběli zbraně, šperky aj. podle střeoevropských vzorů, do Finska se také stěhovali řemeslníci a kupci kožešin z Pobaltí a ze Švédska.

Některé předměty, nalezené ve Finsku, pocházejí dokonce až z Říma. Tyto předměty jsou důkazem římských obchodních kontaktů na severu Evropy. Z prvního století našeho letopočtu, z roku 98, také pochází první dochovaná zmínka o Finsku, která se objevuje v Tacitově díle *Germania*. Tacitus však slovem *Fenni* označoval spíše Laponce než Finy. Podobně jako jinde ve Skandinávii hráli ve společenském uspořádání stále větší roli náčelníci (někdy nazývaní králové, *kuningas*). Žádný větší státní útvar však na finském území nevznikl. Náčelníci často bojovali jak mezi sebou, tak s nově příchozími, neboť nebylo vždy jasné, zda cílem lidí, připlouvajících po Baltském moři či po jezerech a řekách, je pokojný obchod nebo loupení a rabování.

Po době velkého stěhování národů, které proběhlo v 5. století, zavládl díky vládě franckého panovníka Karla Velikého (742–814) ve střední a západní Evropě pořádek a mír.

Po rozpadu francké říše byly evropské země opět vydány nájezdníkům a útočníkům, kteří tentokrát přicházeli ze severu: Vikingům. Západní Vikingové z Dánska a Norska zaměřili svoje výboje na západ a bojovali především s Anglií. Vikingové ze Švédska se vydali na východ a po finském pobřeží, kolem Ladožského jezera, po Volze a dalších velkých ruských řekách se vydávali až k Černému moři a odtud do Byzance. Při těchto především obchodních cestách si švédští Vikingové nebo Varjagové, jak se jim říká v Rusku, také podrobovali domorodé slovanské kmeny a roku 862 založili jižně od dnešního Petrohradu knížectví, jež se stalo základem budoucího ruského státu.

Pro Finsko měly vikingské výpravy dvojí význam. Došlo k posílení východního vlivu ve Finsku, byly navázány obchodní a

kulturní kontakty se vzdáleným světem Byzance a Orientu a také s bezprostředním východním sousedem, s Novgorodem, který byl Vikingy založen a rychle se stával bohatým a mocným kupeckým městem. Od té doby se stalo Finsko součástí důležité celoevropské obchodní cesty. Na druhé straně ovšem Vikingové nebyli jen mírumilovní obchodníci, ale při svých cestách také plenili a rabovali. V jižním Finsku byl proto téměř všude, kde bylo stálé osídlení, vybudován celý systém obranných pevností či hradů.

Na konci prvního tisíciletí začalo i do severní Evropy pronikat křesťanství. Podle některých archeologických nálezů (místo pohanského způsobu pohřbívání žehem se nebožtíci začali pohřbívát do jam v zemi, byly nalezeny šperky ve tvaru křížů aj.) lze soudit, že o křesťanství ve Finsku přinejmenším někteří lidé něco věděli. K významnějšímu rozšíření křesťanství zde však ještě nedošlo.

Kalevala

Dobu před příchodem křesťanství zachycuje finská lidová poezie tak, jak se zachovala v národním eposu *Kalevala*. Samotná *Kalevala* ovšem vznikla až mnohem později. Lékař, spisovatel a obrozenec Elias Lönnrot (1802–1884) sestavil celý epos ze zpěvů, které zaznamenal v letech 1820–40 ve Finsku a v Karélii a v konečné podobě epos vydal v roce 1849.

Hlavním dějovým motivem eposu jsou boje dvou zemí: Kalevaly a Pohjoly. Kalevala je země Kalevova (přípona *la* ve finštině označuje místo), a její bohatýři, Kalevovi synové – hlavně pěvec Väinämöinen, kovář Ilmarinen a bojovník a milovník Lemminkäinen – bojují s Louhi, vládkyní severní země Pohjoly (finsky se sever řekne *pohjoinen*), o kouzelný mlýnek Sampo. V českém překladu se Sampu říká mlýnek, ale není jasné, co to přesně bylo. Sám Lönnrot odvozoval slovo *sampo* z ruštiny, *sam bog*, tedy sám Bůh, a Sampo znamená přístroj či zařízení, díky němuž je na zemi blahobyť. Bojový motiv spojuje *Kalevalu* s germánským světem.

V *Kalevale* je však přítomna ještě další vrstva, východní, a ta ji spojuje se světem ugrofinských a uralských národů. Onou východní vrstvou jsou šamanské prvky – hrdinové často užívá-